

МЕЖДУ ТЕКСТА И ПРАКТИКАТА: ДИГИТАЛНАТА И ПРЕДПРИЕМАЧЕСКАТА КОМПЕТЕНТНОСТ В ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК (8. – 10. КЛАС)

Гл. ас. д-р Зорница Любенова Иванова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Статията анализира наличието и функциите на дигиталната и предприемаческата компетентност в учебните програми по български език 8. – 10. клас. На основата на сравнителен преглед и анализ се изследва начинът, по който тези компетентности са концептуализирани и реализирани чрез учебното съдържание и предвидените дейности. Резултатите насочват към това, че има дефицити по отношение на две компетентности, които са заложили: дигиталната компетентност е представена чрез ограничен набор от умения – използване на електронни източници, работа с дигитални формати и мултимедийно представяне на резултати – но отсъства систематичен акцент върху критично мислене в рамките на разбирането за медийна грамотност. Предприемаческата компетентност се проявява предимно имплицитно, чрез задачи, свързани с целеполагане, аргументация и структуриране на текстове, като липсват ситуации, насочени към реализация на идеи, екипна работа и социална активност. Учебното съдържание по български език предлага предпоставки за развитие на тези компетентности, но тяхната интеграция е частична и изисква методическо доразвиване с оглед на актуалните образователни потребности.

Ключови думи: български език; дигитална компетентност; предприемаческа компетентност; учебни програми; ключови компетентности

Компетентностният подход е основен ориентир в европейските и националните образователни политики и заляга в основата на едни от най-добрите практики по отношение на съставянето на учебните програми в различните етапи на обучение. Съгласно *Рамката на ключовите компетентности за учене през целия живот* училищното образование следва да формира не само знания, но и умения и нагласи, които да осигурят успешна лична, социална и професионална реализация на учениците. В този контекст часовете по български език имат особена роля, тъй като чрез тях се формират

базови умения за комуникация, критическо мислене, културна идентичност и гражданска ангажираност, които са пряко свързани с цялостното развитие на личността.

Част от заложените ключови компетентности остават по-слабо интегрирани. Сред тях особено внимание заслужават **дигиталната и предприемаческата** компетентност. Те са заложиени в учебните програми, но тяхната реализация в конкретни учебни дейности е частична и често ограничена до задачи, които ги разглеждат само повърхностно. Това поражда въпроси доколко и по какъв начин учебният предмет български език може да бъде пространство не само за овладяване на книжовната норма и литературната традиция, но и за развитие на умения, свързани с новите образователни и социални реалности.

Настоящото изследване има за **цел** да анализира присъствието на дигиталната и предприемаческата компетентност в учебните програми по български език (8. – 10. клас), като открие тяхното концептуализиране, обхват и функции. Вниманието е насочено към съпоставка на учебните програми, утвърдени от Министерството на образованието и науката, и към идентифициране на дефицитите в създаването на условия за системно развиване на разглежданите компетентности. В по-широк план статията поставя въпроса за връзката между текста и практиката – за възможността учебното съдържание да излезе извън рамките на традиционния литературен и езиков анализ и да съдейства за подготовката на ученици, способни да се ориентират в дигиталната среда и да проявяват инициативност в социалния и културния живот.

След очертаването на теоретичните рамки на компетентностния подход и спецификата на дигиталната и предприемаческата компетентност в обучението по български език, следва да бъде анализирано тяхното реално присъствие в нормативните документи. За целта се представя сравнителен прочит на учебните програми по български език за 8., 9. и 10. клас, утвърдени от Министерството на образованието и науката¹. Анализът е насочен към това как тези компетентности са декларираны като цели и очаквани резултати и как са осъществени чрез конкретни учебни дейности.

Прегледът на учебните програми позволява да се идентифицират както последователни акценти между класовете, така и моменти на прекъсване и дефицит, особено по отношение на практическото формиране на умения, които изискват участие в реални комуникативни, социални или дигитални ситуации. Систематизирането на наблюденията в табличен вид дава възможност за по-ясно проследяване на тенденциите и различията в двата етапа на гимназиалната степен. Представената по-долу систематизация позволява ясно да се открият тенденциите, надграждането или отсъствието на последователност между отделните класове, както и зоните на дефицит по отно-

шение на практическото им развиване. Таблиците са структурирани така, че да отразяват:

- начина, по който компетентността е формулирана в програмата;
- конкретните учебни дейности;
- наблюдаваните липси или ограничения.

1. Анализ на учебните програми по БЕЛ (8. – 10. клас) през призмата на дигиталната и предприемаческата компетентност

1.1. Дигитална компетентност

Таблица 1. Аспекти на застъпеност на дигиталната компетентност

Клас	Формулировка	Реални дейности	Дефицити
8. клас	Споменава се индиректно – използване на електронно писмо, търсене на информация в електронни източници.	Учениците могат да работят с електронни книги и речници, да създават текстове в дигитална среда.	Липсват дейности, свързани с медийна грамотност, критичен анализ на онлайн съдържание, оценка на достоверност.
9. клас	Включено е създаването на CV, резюме; заложена е работа с бази данни, електронни библиотеки; акцент върху дигитални формати на текст.	Създаване на CV, резюме, използване на интернет източници за информация.	Дигиталната компетентност е инструментална, без акцент върху етична онлайн комуникация, авторско право, критично мислене.
10. клас	Разширява се: работа с мултимедийни ресурси, използване на електронни библиотеки, бази данни, дигитално представяне на проекти.	Проекти, презентации, създаване на аргументативни текстове, включващи онлайн ресурси.	Липса на системност – не се развиват умения за критична оценка на медийни манипулации, фалшиви новини, дигитална етика.

Обобщение: с напредването на етапите дигиталната компетентност се разширява формално – от *технически умения* (8. клас) до *мултимедийно представяне и работа с бази данни* (10. клас). Въпреки това отсъства осмислено изграждане на критична медийна грамотност, която е ключова в контекста на хуманитарното образование.

1.2. Предприемаческа компетентност

Таблица 2. Степен на застъпеност на предприемаческата компетентност

Клас	Формулировка	Реални дейности	Дефицити
8. клас	Почти липсва като пряко понятие; присъства чрез самостоятелност, отговорност, участие в дискусия.	Учениците създават есе, публично изказване; изразяват лична позиция.	Липсва екипност, проектно мислене, планиране на действия; компетентността е сведена до лична аргументация.
9. клас	Свързва се с целеполагане, структуриране на публична реч, планиране на текст.	Създаване на CV, заявление, рамка на публична изява.	Компетентността е формулирана на равнище умения за планиране и аргументация, но не се конкретизира чрез очаквани резултати, свързани с реализиране на идея в социален или културен контекст.
10. клас	Отбелязва се индирективно – инициативност, участие в културни дейности, аргументиране на позиция.	Изграждане на аргументативни текстове, участие в дискусия.	Не се развиват умения за управление на процес от конкретна дейност и представяне на идеи пред публика, липсва реален предприемачески контекст.

Обобщение: предприемаческата компетентност е декларирана, но не е сведена до изпълнение на конкретни дейности, които да развият умения за реализация на концепция. Учениците достигат до идеята за аргументирана позиция, но не до идея, реализирана на практика. Въз основа на заложените цели е възможно в учебния процес да се включат практики като:

- изготвяне и представяне на идея за училищна кампания или културно събитие;
- разработване на кратък проект в екип (ученическо списание, блог);
- публична защита на позиция или кауза пред аудитория (клас, училищно ръководство, общност).“

1.3. Междиен извод

– И двете компетентности са назовани и включени в програмата, но липсва тяхната методическа конкретизация.

– Общата педагогическа логика в програмите остава фокусирана върху това знанието да преобладава над умениято.

– В часовете по български език има възможност да се развиват и дигитална, и предприемаческа компетентност не само чрез аргументиране, но и чрез текстова продукция, интерпретация на информация, чрез формиране на идея, но и осъществяване на всеки един процес по пътя на реализацията на краен продукт.

2. Дефицити и предизвикателства

Систематизираният преглед на учебните програми по български език за 8. – 10. клас показва, че дигиталната и предприемаческата компетентност присъстват в нормативната рамка, но са представени предимно декларативно. Наблюдава се постепенно разширяване на обхвата им от 8. към 10. клас, но без ясно изградена последователност, методическа конкретизация и устойчивост на очакваните резултати. Тези констатации поставят нуждата от по-задълбочено разглеждане на дефицитите и затрудненията, които възпрепятстват пълноценното им развитие в обучението по български език. Те могат да бъдат групирани по следния начин.

2.1. Формална, а не функционална интеграция

Въпреки че двете компетентности са заложили в нормативните документи, тяхната реализация остава ограничена предимно до общи формулировки. Дигиталната компетентност се свежда до технически умения (търсене на информация, работа с електронни ресурси), а предприемаческата – до отделни прояви на самостоятелност, аргументация и структуриране на текст. Липсват подробно описани учебни дейности и стратегии, които да превърнат тези умения в осъзнат и целенасочен образователен процес.

2.2. Отсъствие на критическа медийна грамотност

В нито една от програмите не се поставя системно изискване за критично оценяване на онлайн съдържание, разпознаване на манипулативни техники, фалшиви новини или етични принципи за използване на информация. Това ограничава разбирането за дигитална компетентност до инструментално ниво и не съответства на европейските рамки за медийна и информационна грамотност.

2.3. Предприемаческата компетентност – без практическо измерение

Предприемаческата компетентност се проявява имплицитно – чрез целеполагане, планиране на текст и аргументативни стратегии. Структури като „идея – реализация – оценка“, които определят предприемаческото мислене, не присъстват. Учебното съдържание не включва проектни задачи с реален социален или културен адресат, работа в екип, публично представяне на резултати или отговорност към потребител. Така компетентността остава на ниво индивидуално мислене, а не социално действие.

2.4. Прекъснатата връзка при надграждането на знания и умения в класовете

Проследяването през трите класа показва, че компетентностите не се развиват като непрекъснат процес. Липсва ясна връзка, например от работа с дигитални

източници към самостоятелно създаване на дигитален продукт или от аргументация към проектиране и реализиране на идея. Това води до фрагментарност и неравномерност в усвояването.

3. Възможности и перспективи за развитие на дигиталната и предприемаческата компетентност в обучението по български език

Учебното съдържание по български език позволява развиване на дигиталната и предприемаческата компетентност, независимо от очертаните дефицити. Това е възможно чрез методическо пренасочване от работа с текст към действие чрез текст – т.е. от анализ към създаване, от интерпретация към приложение.

3.1. Потенциалът на дигиталната компетентност в часовете по български език и литература

Обучението по български език може да бъде ефективна среда за формиране на дигитална грамотност. Възможностите включват, на първо място, анализ на дигитални текстове – работа с блогове, социални мрежи, публични изказвания онлайн, а също така и работа с теми като манипулативен език, реч на омразата, визуално и езиково внушение. Една от практическите дейности може да бъде създаването на готов дигитален продукт – така наречените *подкасти*, видеорецензии, дигитални презентации, които пренасят знанията от учебното съдържание в дигитална среда. Работата с електронни библиотеки и корпуси също е важна част от заложеното в учебната програма – тя може да се разшири чрез развиване на умения за подбор, цитиране, проверка на достоверност; използване на дигитални речници и езикови справочници, което ще им бъде от практическа полза през всеки етап на обучение – средно образование, висше образование и т.н. Към тези умения може да бъде добавено и формирането на дигитална етика – какво е авторско право и защо е важно, цитиране на чужд текст/изображение, отговорна комуникация в социалните мрежи. По този начин дигиталната компетентност престава да бъде само умение да се използва дадена технология, и се превръща в умение да се мисли критично и отговорно в дигитална среда, след като самите ученици са създали продукт и имат ясна представа за чувството на отговорност и уважение към чуждия труд.

3.2. Предприемаческа компетентност – от аргументацията към действието

В обучението по български език предприемаческата компетентност може да бъде развивана не като икономическо знание, а като мислене и поведение: идея – планиране – действие – оценка. В този смисъл погледът се насочва към така нареченото проектно базирано обучение – създаване на училищен блог, литературно списание, изложба, посветена на литературен автор, езиков проблем или обществена тема. Полезни за учениците са и симулациите на реални ситуации – представяне на публична реч, защита на идея за училищна инициатива, изготвяне на

културен проект или медийна кампания за кауза, от която те самите се вълнуват. Така се отключва и усещането за социална ангажираност и опит да се възприеме текстът като действие: дейностите могат да бъдат свързани със създаване на писмо до институция, есе към обществена кампания, създаване на послание срещу насилие, реч на емпатия/толерантност. По този начин часовете по български език се превръщат в пространство за упражняване на инициативност, отговорност и креативност, без да се нарушава литературният или езиковият характер на предмета.

Следователно дигиталната и предприемаческата компетентност не са „външни“ или „несвойствени“ за обучението по български език, а напротив – могат да бъдат естествено развивани чрез текста, речта, аргументацията и културния контекст. Те изискват преосмисляне на методиката – не като замяна на литературния анализ, а като негово разширяване към действие, комуникация и социална ангажираност.

Проведеният анализ на учебните програми по български език за 8. – 10. клас показва, че дигиталната и предприемаческата компетентност са включени в нормативния документален корпус, но тяхната реализация е частична и предимно декларативна. Те присъстват като желани резултати от обучението, но рядко се превръщат в системни учебни практики, особено в смисъла на устойчиви умения, приложими извън учебната ситуация. Докато дигиталната компетентност е ограничена до работа с електронни източници и мултимедийни формати, а предприемаческата – до отделни прояви на самостоятелност и аргументация, отсъстват елементи като критическа медийна грамотност, екипност, планиране, публично представяне и социална ангажираност.

Въпреки това в учебните часове по български език може да се създаде среда за развиване на тези компетентности чрез своите фундаментални характеристики – работа с текст, интерпретация, аргументация, устна и писмена комуникация. Преходът от текста към практиката предполага методическа трансформация, при която езикът не се изучава само като система, а се използва като инструмент за действие, създаване, общуване и обществено участие. Това изисква разширяване на традиционната учебна парадигма – включване на проектно базирани дейности, дигитално съдържание, социално ориентирани задания и сътрудничество между ученици.

Интеграцията на дигиталната и предприемаческата компетентност в обучението по български език не бива да се разглежда като външен за дисциплината процес, а като естествено продължение на нейната културна, комуникативна и обществена функция. Постигането на тази цел предполага прецизиране на учебните програми, методическо подпомагане на учителите и създаване на образователна среда, която свързва знанието с действие, текста – с реалността, и училището – с обществени прояви.

Благодарности и финансиране

Тази публикация е финансирана по Национална научна програма „Развитие на научните изследвания и иновациите в областта на българското предучилищно и училищно образование“. Авторът носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства той не може да се приеме като официална позиция на Института по образование.

Acknowledgements and Funding

This publication has been funded by the National Scientific Programme “Development of Research and Innovation in the Field of Bulgarian Pre-school and School Education.” The author bears full responsibility for the content of this document, which under no circumstances can be considered an official position of the Institute of Education.

БЕЛЕЖКИ

1. Програмите са достъпни на сайта на МОН – Учебни програми за общообразователна подготовка. Министерство на образованието и науката.

BETWEEN TEXT AND PRACTICE: DIGITAL AND ENTREPRENEURIAL COMPETENCE IN BULGARIAN LANGUAGE TEACHING (8. – 10. GRADE)

Abstract. The article analyzes the presence and functions of digital and entrepreneurial competence in the Bulgarian language curricula for grades 8–10. Based on a comparative review and analysis, the study examines the ways in which these competences are conceptualized and implemented through the curricular content and the prescribed activities. The results point to deficits concerning both competences. Digital competence is represented through a limited set of skills – the use of electronic sources, work with digital formats, and multimedia presentation of results – yet there is no systematic emphasis on critical thinking within the framework of media literacy. Entrepreneurial competence appears mostly implicitly, through tasks related to goal-setting, argumentation, and text structuring, while situations aimed at idea implementation, teamwork, and social engagement are absent. The curricular content in Bulgarian language provides prerequisites for the development of these competences, but their integration remains partial and requires further methodological enhancement in view of current educational needs.

Keywords: Bulgarian language; digital competence; entrepreneurial competence; curricula; key competences

✉ **Dr. Zornitsa Ivanova, Senior Assist. Prof.**

ORCID iD: 0009-0003-1347-8919

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Faculty of Slavic Studies

Department of Bulgarian Language

Sofia, Bulgaria

E-mail: z_lyubenova@slav.uni-sofia.bg